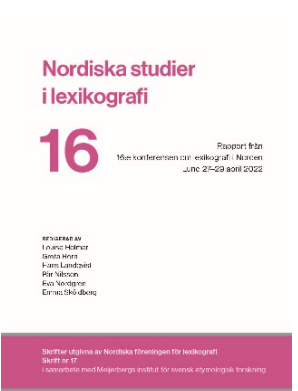

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	To islandske ordbøgers ordforråd i hundrede år	
Forfatter:	Halldóra Jónsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir	
Kilde:	Nordiska studier i lexicografi 16, 2023, s. 205–212	
URL:	https://tidsskrift.dk/nsil/issue/archive	

© Respektive författare, Nordiska föreningen för lexicografi och Mejerbergs institut för svensk etymologisk forskning, 2023

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavspersonen til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

To islandske ordbøgers ordforråd i hundrede år

Halldóra Jónsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir

Two Icelandic dictionaries were published one hundred years apart: *Islandsk-dansk ordbog* (1920-1924) by Sigfús Blöndal and *Ordbog over moderne islandsk* (2021) (*Íslensk nútímamálsorðabók*), which is web-based from the start. The former and considerably larger work contains 108,000 lemmas whereas the latter has 56,000 lemmas. This study briefly outlines the origin of the vocabulary of the two dictionaries. A small selection of compounds is in focus: compounds having the first part *brauð*- ('bread-') and the last part *-fólk* ('-people, -folk'), as these two words belong to the central vocabulary, and a comparison is made between these compounds. Moreover, a computerised comparison process reveals that the number of entries common for both dictionaries is 24,000 lemmas. These may tentatively be regarded as the core vocabulary of Icelandic in the 100 year period.

KEYWORDS: Icelandic, historical dictionary, vocabulary

1. Indledning

Artiklen beskriver en undersøgelse af ordforrådet i to islandske ordbøger der udkom med hundrede års mellemrum: *Islandsk-dansk ordbog* (*Íslensk-dönsk orðabók*) (1920-24) af Sigfús Blöndal (herefter Blöndals ordbog) og *Ordbog over moderne islandsk* (*Íslensk nútímamálsorðabók*) (2021), redigeret af Halldóra Jónsdóttir og Þórdís Úlfarsdóttir (herefter OMI). Den førstnævnte udkom på tryk, mens den sidstnævnte kun findes på webben. Efter at den digitaliserede udgave af Blöndals ordbog udkom i 2021, blev der åbnet op for muligheder for at granske ordbogens indhold i større omfang end tidligere, blandt andet at sammenligne ordforrådet i Blöndals ordbog med andre kilder. I artiklen vil vi give en karakteristik af hver af de to ordbøger og foretage en sammenligning af deres indhold. Undersøgelsen omfatter ændringer i ordforrådet over en periode af hundrede år, eksemplificeret ved udvalgte sammensatte ord. Med udgangspunkt i disse to ordbøger spørger vi endvidere om det eventuelt er muligt at definere kerneordforrådet i islandsk. Det skal dog bemærkes at undersøgelsen er begrænset, og at vores gennemgang kun omfatter en lille del af ordbøgernes indhold.

2. Ordforrådets omfang og oprindelsebøger

Blöndals ordbog udkom på tryk i to bind 1920-1924. Ordbogens kilde-sprog er islandsk med danske ordforklaringer, men den har mange fæl-lestræk med en monolingval ordbog. Det danske målsprog har hovedsa-gelig en politisk forklaring, nemlig at Island var en del af Danmark indtil 1918, og de to landes statskasser bekostede værket i fællesskab. Blöndals ordbog indeholder 108.000 lemmaer, og er hidtil det største ordbogsværk som beskriver det islandske sprog. I 1963 blev der udgivet et supplements-bind som indeholder knap 40.000 lemmaer, men dette ordforråd indgår ikke i vores undersøgelse.

OMI, den anden ordbog i vores sammenligning, er en monolingval webordbog der blev åbnet i 2016 (selvom den stadig er og var under redi-gering 2021 da undersøgelsen blev gennemført). Den indeholder 56.000 lemmaer og er altså betydeligt mindre end det ældre værk. OMI er den nyeste monoligviale ordbog over islandsk og er fra starten designet specielt for webben. Den bygger på nyt materiale, herunder korpusser (se kapitel 2.2), og er udarbejdet med nye metoder.

Disse to islandske ordbøger, som udkom i hver sit århundrede, er blevet undersøgt og sammenlignet med henblik på ordforrådet. Projektet kunne selvfølgelig blive meget omfangsrigt, og det er ikke muligt at give en dyb analyse i en kort artikel. Vi valgte derfor at inddrage et begrænset udvalg ord i vores sammenligning.

2.1. Blöndals ordbog

Sigfús Blöndal oplyser om sine kilder i det grundige forord til sin ordbog. Han brugte sammen med sin hustru, Björg Þ. Blöndal, adskillige år på at excerpere forskellige islandske skrifter som skulle danne grundlaget for ordbogen. Der blev inkluderet mange eksisterende ordsamlinger i ordbo-gen, og redaktørerne havde desuden et stort antal informanter i hele Island som dokumenterede lokalsprog og dialekter (jf. Jónsdóttir & Úlfarsdót-tir 2021:162). Blöndal lagde stor vægt på at repræsentere almuesprog og talesprog, f.eks. anføres ”gadedrenge i Reykjavík” som en kilde. Blöndal omtaler dette i sin fortale:

Det Utaal af Nydannelse og af ny Betydninger i gamle Ord, som en voksende og stadig mere mangeartet Kulturudvikling havde medført, maatte der tages tilbørligt Hensyn til. Og det uforfalskede Almuesprog, som kun delvis fremtræder i vor Litteratur, var noget af det vigtigste. (Fortale: VII).

Lemmaerne i Blöndals ordbog tager udgangspunkt i den tids sprog og indeholder det vigtigste islandske ordforråd omkring århundredeskiftet 1900. Ordbogen giver en nøjagtig analyse af det centrale ordforråd, og nogle af ordbogsartiklerne er meget indholdsrige. Denne undersøgelse har påvist at ordbogen desuden medtager et stort antal *ad hoc* sammensætninger, ord som man nu anser for at ”sige sig selv”, f.eks. *aðaltröll* (’hovedtrolld’), *aðalvísindi* (’hovedvidenskab’), *hálfdimma* (’halvmørke’) og *hálfdimmur* (’halvmørk’).

I ordbogen findes der endvidere et antal lemmaer som er konstruerede ord. Grunden til deres tilstedeværelse er uden tvivl at danne modpart til almindelige danske begreber: *aðgöngumiðaoqrari* ’billetsjover’ og *gróðurneyslumaður* ’vegetar’ (jf. Bjarnadóttir 1997).

Under ordbogens tilblivelse i de to første årtier af det tyvende århundrede var dansk det vigtigste fremmedsprog i Island, og i mange tilfælde nøglen til andre fremmedsprog. Ordbogens redaktion var optaget af at finde frem til nye islandske ord for alle slags fænomener, bl.a. ting som kun fandtes i udlandet på den tid. Det er grunden til det store antal neologismer og låneord, hvoraf mange ikke havde fået fodfæste i islandsk, men som redaktionen har anset for vigtigt at samle på ét sted.

Ordsamlinger fra enkeltpersoner, trykte såvel som utrykte, blev som sagt også inkluderet i ordbogens lemmaliste, foruden at den indeholder et stort antal poetiske og historiske ord. I sin fortale diskuterer Blöndal denne del af sin ordseleksion:

Jeg har i det hele taget med særlig Forkærlighed søgt at belyse alt hvad der angik Islands folkelige Kultur i videste Forstand: Overtro, Skikke, Redskaber, Arbejdsmetoder o.s.v. Nu da den ny Tid vælter ind over Landet, har jeg efter ævne villet bidrage til at redde en Del fra glemsel medens der endnu er Tid dertil. (Fortale: XII)

Det bemærkes her at det danske ordforråd i Blöndals ordbog ikke hidtil har fået stor opmærksomhed, og det kalder på nærmere studier, specielt

med henblik på at det hovedsagelig var islændinge som skrev ordforklaringerne. Dette kræver en anden undersøgelse, som man kan forestille sig blive interessant.

2.2. Ordbog over moderne islandsk

OMI er udgivet af Árni Magnússon instituttet for islandske studier og er baseret på den islandske del af den nordiske ordbog ISLEX (jf. Úlfarsdóttir 2013; Jónsdóttir & Úlfarsdóttir 2019 og 2020). ISLEX stammer oprindeligt fra en stor ordbogsbase som blev udarbejdet i nittenhundrede og halvfemserne som et nordisk initiativ. Det tog seks år at udarbejde ordbogen med seks nordiske målsprog, men det materiale der opstod under ordbogsarbejdet, har siden dannet grundlaget for et antal ordbogsprojekter.

Det er klart at metoderne for ordbogsarbejde er helt andre i dag end for et hundrede år siden. Et af Blöndals formål med sin ordbog var at medtage et alsidigt ordforråd: ”den skal søge at give et uforfalsked og sanddru Billede af Sproget som det er, og belyse dets Kringelkroge saavidt muligt” (Sigfús Blöndal 1920-24:XII). Nu er metoderne andre og der skal være en anledning til en leksikografisk analyse af de valgte lemmaer, semantisk og/eller syntaktisk.

Før i tiden var hele arbejdsprocessen som bekendt manuel og meget tidskrævende, men nu er der god adgang til omfangsrigt kildemateriale. Desuden har kriterierne for indvælgelse af ordforråd i ordbøger ændret sig betydeligt. Efter 2000 er der sket store fremskridt inden for sprogteknologi som affødte nye sproglige resurser, og der blev opbygget nogle islandske tekstkorpusser som har spillet en afgørende rolle for ordbogsarbejdet. Foruden at fremskaffe nyt materiale kan korpusser anvendes til forskellige andre formål, f.eks. kan man se ordene i tekstsammenhæng samt ordets alder, betydning og anvendelsesområde. Ved redaktionen af OMI er der blandt andet blevet anvendt frekvenslister fra *Risamálheildin* (’Gigakorpus’) (2018), som er et nyt, stort islandsk korpus (Steingrímsson et al. 2018). I årene 2019-2021 blev der tilføjet 5.700 lemmaer til OMI som hovedsagelig stammede fra frekvenslister fra dette korpus. Frekvenslisterne repræsenterer et nyt ordforråd som bliver kandidater til nye opslagord. Alligevel siger frekvenslisterne ikke alt eftersom de indeholder mange *ad hoc* sammensætninger og andet som ikke nødvendigvis skal med i ordbogen efter redaktørernes vurdering. Lemmalisten er ligeledes blevet udvidet med nyt ordforråd fra flere kilder, f.eks. brugerhenvendelser og redaktørernes egne iagttagelser.

OMI er under regelmæssig opdatering eftersom sproget er i stadig fornyelse, nye fænomener opstår og gamle forsvinder, og ordforrådet ændres i takt med dette. Til visse områder som f.eks. computere, teknik og medicin, miljø og samfund tilføjes der især mange ord (se en nærmere beskrivelse af indvælgelse af ord i Jónsdóttir & Úlfarsdóttir 2019:14-17).

3. Sammenligning af ordforrådet

3.1. Kerneordforrådet

Blöndals ordbog indeholder som før nævnt 108.000 lemmaer, mens OMI har 56.000 lemmaer. Til trods for ordbøgernes forskellige størrelse foretog vi en sammenligning af opslagsordene med det formål at finde frem til de ord som er permanente i sproget, da en del af ordforrådet er uafhængig af tid (diakroniske ord). Resultatet er noget som man eventuelt kan betegne som kerneordforrådet i islandsk fra ca. 1900 til dagen i dag.

Automatiske kørsler af lemmalisterne viser at 24.000 ord er fælles for begge værker. Dette er et interessant resultat og giver måske et fingerpeg om kernen i det islandske ordforråd. Disse 24.000 ord udgør 43 % af OMI, men derimod kun 22 % af ordforrådet i Blöndals ordbog. OMI indeholder således en betydelig større del af det formodede kerneordforråd end Blöndals ordbog.

I en kort artikel er det ikke muligt at foretage en dybtgående sammenligning af de to ordbøger, og vi begrænser os til et lille udpluk som har det formål at undersøge nogle ændringer i ordforrådet over en periode af hundrede år. Vi har valgt at se nærmere på nogle sammensatte ord i de to ordbøger, for det første ord med endelsen *-fólk* ('-folk, -mennesker') og for det andet ord med førsteledet *brauð-* ('brød-')

3.2. Sammenligning af *-fólk*

Sidsteledet *-fólk* indgår aktivt i sammensætninger, både i nutidssproget såvel som i ældre sprog. Her følger de 23 sammensatte ord med endelsen *-fólk*, der er fælles for begge ordbøger:

almúgafólk, alþýðufólk, fyrirfólk, heimafólk, heimilisfólk, huldufólk, kaupafólk, kunningjafólk, kvenfólk, mannfólk, móðurfólk, samferða-

fólk, skyldfólk, sómafólk, starfsfólk, sveitafólk, tengdafólk, utanbæjarfólk, verkafólk, vinafólk, vinnufólk, þjónustufólk, ættfólk

Alle disse ord er en fast bestanddel af det islandske sprog den dag i dag. Det er interessant at Blöndals ordbog derudover har 70 andre sammensætninger med endelsen *-fólk*, mens OMI indeholder yderligere 83 andre sammensætninger (disse ordlister følger dog ikke med artiklen). Det ser således ud til at denne endelse er noget mere produktiv nu end for et hundrede år siden. Det kan eventuelt hænge sammen med øget bevidsthed omkring køn at der nu er større tendens til at danne sammensætninger med endelsen *-fólk* '-folk' i stedet for *-menn* '-mænd'. Mange af de fælles ord henviser til sociale relationer eller familieband, f.eks. *heimilisfólk* 'personer som tilhører en husstand', *skyldfólk* 'slægtninge', *kunningjafólk* 'bekendte', *vinafólk* 'venner' og *þjónustufólk* 'tjenestefolk'.

Eksempler på ord som ikke er fælles og kun optræder i Blöndals ordbog: *bólufólk* 'mennesker som lider af kopper', *hoffólk* 'hoffolk' og *kirkjufólk* 'kirkegængere'. De tre valgte ord har et arkæisk præg, en moderne islænding ville ikke umiddelbart forstå ordet *hoffólk*.

Ord som kun forekommer i OMI er bl.a. *hálaunafólk* 'højtlønnede personer', *hjúkrunarfólk* 'plejepersonale' og *menntafólk* 'akademikere'. Dette er ganske almindelige ord i moderne islandsk, men for hundrede år siden var de ikke blevet en fast bestanddel af sproget.

I øvrigt forekommer i OMI ord som f.eks. *hjólreiðafólk* 'cyklister' og *handverksfólk* 'kunsthåndværkere', mens en variant af dem står dog i Blöndals ordbog som entalsord: *hjólreiðamaður* 'mandlig cyklist' og *handverksmaður* 'mandlig kunsthåndværker'. Dette genspejler eventuelt kønnenes stilling på den tid.

3.3. Sammenligning af *brauð*-

Brauð- er et meget almindeligt førsteled, som i nogen grad er uafhængigt af tid. Som sidsteled er *-brauð* derimod meget tidsbestemt og beskriver de typer brød som bages og sælges på et givet tidspunkt (f.eks. nutidens *surdejsbrød* og *speltbrød*).

Vi undersøgte førsteledet *brauð*- i begge ordbøger. Sammenligningen viser at der kun findes 14 fælles sammensætninger i ordbøgerne:

brauðbakstur, brauðbiti, brauðdeig, brauðfæða, brauðfætur, brauðgerð, brauðhleifur, brauðhnífur, brauðkolla, brauðmoli, brauðmyslna, brauðskorpa, brauðsneið, brauðsúpa

Desuden indeholder OMI 12 andre sammensætninger med *brauð-* som første led:

brauðbotn, brauðbretti, brauðform, brauðger, brauðmeti, brauðostur, brauðrasp, brauðrist, brauðstrit, brauðteningur, brauðterta, brauðvél

Der er således ialt 26 sammensatte ord med førsteleddet *brauð-* i OMI. Ordene *brauðrist* 'brødrister' og *brauðvél* 'brødbagemaskine' er selvfølgelig moderne hulsholdningmaskiner som ikke fandtes i nitten hundrede og tyverne.

Blöndals ordbog indeholder 34 andre sammensætninger med *brauð-*:

brauðbakki, brauðbítur, brauðbúð, brauðbökkun, brauðdiskur, brauðfæra, brauðgerðarhús, brauðgerðarmaður, brauðgjörð, brauðgrautur, brauðhilla, brauðjurt, brauðkarfa, brauðkassi, brauðkássa, brauðkefli, brauðkringla, brauðlaus, brauðmél, brauðmjöl, brauðmót, brauðofn, brauðreka, brauðsala, brauðsali, brauðselja, brauðskífa, brauðsölubúð, brauðtagl, brauðtunna, brauðvala, brauðvatn, brauðveisla, brauðþurfi

Ialt er der 48 sammensatte ord med førsteleddet *brauð-* i Blöndals ordbog, men kun 14 har fundet vej til OMI. Mange af disse ord er brugbare i moderne islandsk, selv om de ikke blev medtaget i OMI, herunder er mange transparente sammensætninger (*brauðhilla* 'brødhylde', *brauðlaus* 'brødløs, uden brød'). Derimod indeholder listen andre ord som virker fremmede i nutiden, bl.a. *brauðfæra* 'ovnskyder, grissel', *brauðbítur* 'person som lever på andre', *brauðselja* 'kvinde der sælger brød' og *brauðtunna* 'brødtønde'. Dette kommer ikke som en overraskelse da sproget stadig fornys og de fænomener som det beskriver, ændres i tidens løb.

4. Konklusion

Artiklen fremlægger en sammenligning af ordforrådet i to islandske ordbøger, Blöndals ordbog og OMI. Et udvalg af sammensætninger fra de to værker gav os oplysninger om hvilke ord der er fælles for begge ordbøger og hvilke ikke. De ord som ikke er fælles, giver et fingerpeg om sproglig udvikling, undertiden også samfundsmæssig, over et hundrede år, dog

med det forbehold at Blöndals ordbog er betragtelig større end OMI. Ved hjælp af automatiske kørsler af lemmalisterne fandt vi desuden frem til at 24.000 ord er fælles for begge værker, hvilket i sig selv er interessant. Dette kalder på en dybere analyse af de fælles ord: er der hovedsagelig tale om usammensatte ord eller består listen af et stort antal af sammensatte ord (komposita). Disse 24.000 ord kan muligvis betegnes som kerneordforrådet i islandsk, men tilbage står spørgsmålet om hvad der karakteriserer et sprogs kerneordforråd. Formodentlig drejer det sig om ordforråd som har været permanent i sproget over en længere periode.

Litteratur

- Bjarnadóttir, Kristín 1997. Allravagn og aðgöngumiðaokrari: um samsett orð í orðabók Blöndals. *Orð og tunga* 3, 61-70.
- Blöndal, Sigfús 1920-24. *Íslensk-dönsk orðabók / Islandsk-dansk ordbog*. Reykjavík.
- Íslensk-dönsk orðabók* (Islandsk-dansk ordbog) digitaliseret <blondal.arnastofnun.is>. Tilgætt juni 2022.
- Íslensk nútímamálsorðabók*. Halldóra Jónsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir (red.). Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <islenskordabok.is>. Tilgætt juni 2022. Forkortet OMI.
- Íslenskt textasafn*. Úlfarsdóttir, Þórdís (red.). Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <corpus.arnastofnun.is/>. Tilgætt juni 2022.
- Jónsdóttir, Halldóra & Þórdís Úlfarsdóttir 2019. Íslensk nútímamálsorðabók–kjarni tungumálsins. *Orð og tunga* 21, 1-25.
- Jónsdóttir, Halldóra & Þórdís Úlfarsdóttir 2020. Omdannelsen af en flersproget til en monolingval ordbog. *Nordiska studier i lexikografi* 15. *Helsingfors 4-7 juni 2019*, 175-184.
- Jónsdóttir Halldóra & Þórdís Úlfarsdóttir 2021. Stafræn gerð Blöndalsorðabókar. *Orð og tunga* 23, 161-166.
- Risamálheildin (Gigaword Corpus)* 2018. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <malheildir.arnastofnun.is>. Tilgætt juni 2022.
- Steingrímsson, Steinþór, Sigrún Helgadóttir & Eiríkur Rögnvaldsson 2018. An Icelandic Gigaword Corpus. *Nordiske Studier i Lexikografi* 14, *Reykjavík 30.5-2.6.2018*, 246-254.
- Úlfarsdóttir, Þórdís 2013. ISLEX – norræn margmála orðabók. *Orð og tunga* 15, 41-71.